

ПРОФ. Д-Р АЛЕКСАНДАР АТАНАСОВСКИ

ИНСТИТУЦИЈАТА ИМПЕРАТОР ВО ВИЗАНТИЈА И ЗАВИСНОСТА НА ИМПЕРАТОРСКАТА ВЛАСТ ОД ИЗБОРНИТЕ КОЛЕГИИ

Резиме: Изборот на императорот во Византија формално правно зависел од три фактори: Сенатот (синклитот), димите и војската, кои дејствувале како претставници на византиското општество. Откако предложеното лице било избрано за император се одвива церемонијата за неговото зацарување (поставување на престолот). Церемонијата е во служба на императорската мистика. Тоа е со цел да се прикаже потеклото на императорската власт и да се осветли личноста на императорот. Сето тоа се одвива пред очите на народот. Дали императорот бил апсолутен господар или пак зависел од изборните колегии ќе се обидеме да покажеме на неколку примери. Тука ги презентираме и правните граници на императорската власт, ингеренциите на императорот и на крај неговиот однос со јавноста. Треба да се напомене дека целата процедура на избор, поставување на престолот и симнување од власта се одвива јавно пред очите на народот од престолнината.

Избор на императорот: Изборот и прогласувањето на императорот се потпомага од организирани граѓани, кои се олицетворение на народната волја, а тоа се: Синклит (Сенат), војската и димите. Во целиот период на византиската историја присуството на тие сили е основна претпоставка за избор на император, со забелешка дека секоја од нив го изразува мислењето на народот. Доколку определени причини го оневозможувале нивното заедничко присуство на едно место, тоа не го спречувало изборот¹. Значи не било задолжително трите сили да бидат на едно место и во исто време.

¹ Bury J.B., History of the Later Roman empire. Volume 1, New York, 5- 18; Острогорски Г., Историја Византије, Београд 1969, 51.

Присуството на народните претставници било само декоративен елемент. Изборот на нов император било дело на војската или на сенатот, а понекогаш истовремено и на двете сили².

Најсвечениот момент при прогласувањето на императорот се пофалбите кои што претставниците на споменатите групации ги праќаат кон императорот преку ритмички гласови. Преку нив византискиот граѓанин станува василевс (= император), т.е. простиот “civis Romanus” станува “divus imperator”³. Пример за пофалби соопштува Константин VII Порфирогенит: ”Лав, Августе, ти победуваш, ти си благочестив, ти си почитуван. Бог те даде на нас, Бог ќе те чува. Почитувајќи го Христа секогаш ќе победуваш. Долги години ќе владееш Лав, Бог ќе ја заштитува христијанската империја”⁴.

Од средината на петти век се воведува нова пракса во процедурата на прогласувањето на императорот, а тоа е крунисување на новоизбраниот од патријархот. Тој акт претставувал предавање на симболите на власта во рацете на новоизбраниот император од најпочитуваниот претставник на народот. Со тек на времето тоа дејство станало основен фактор при изборот, бидејќи изразуvalo обврзување на владетелот со Бога⁵.

Ликои на империјорои: Во минатото се одело кон обожаване на императорот. Со прифаќањето на христијанството за државна религија се променило општото мислење и се внел нов поглед за императорот кој веќе не е Бог туку бил повикан од самиот Бог⁶. Но, нетреба да се мисли дека наеднаш се прекирало со старите традиции. Напротив, и во време на христијанските владетели во Византија се серќаваат изживевани појави на стариот римски императорски култ, како на пр. императорски претстави закачени во управите на епархиите и сл. Тие појави во Византија имале чисто политичка смисла: признавање на императорот од поданиците, кои на тој начин му ветуваат неограничена преданост. Христијанските

² Bury J.B., History of the Later Roman empire, 1-5.

³ Treitinger, O., - Die oströmische Kaiser-und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell, Jena 1938 (Reprint - Darmstadt 1956), 83.

⁴ Κωνσταντίνος Πορφυρογενήτος. Περί Βασιλείου τάξεως., I, 141.19; Constantinus Porphyrogenetus, De administrandi imperio, ed. Gy. Moravcsik and R. J. Jelkins, Budapest, 1949, p.122;

⁵ Treitinger, O., Kaiseridee, p. 27 sq., 30: “als Vertreter des Reiches, als vornehmster römischer Bürger und zugleich als Vertreter der Kirche handelte der Patriarch auch bei der Krönung”; Bury J.B., History of the later Roman empire, 14.

⁶ Караянопулос Ј., Политическа теория на Византијците. Софија 1992, 19.

писатели појаснуваат дека таквите појави не се однесувале директно кон лицето на императорот, туку биле насочени кон христијанските симболи кои што ги држи владетелот, подвлекувајќи дека тој како смртен нема право да биде објект на такви почести. “При поклонувањето, се почитува христовиот крст во лицето на владетелот”. Во прилог на тоа е изјавата на Константин Велики дека сака да биде сметан за “еден од робовите Господови”⁷. Со тоа фактички христијанската идеологија прави трансформација на идејата “самодржец - бог” во “самодржец - роб”.

Извориите (йойшеклоийо) на императорската власт: Византискиот император управува со помошта и подршката на Божјата благодет, затоа тој треба да биде “пријател на словото и потчинет на Господа”. Бил должен да биде потчинет на Великиот цар - на Бога. Во христијанско - есхатолошкиот вид тоа значи дека по неопходност императорот е привремен намесник на Бога на земјата до денот на враќањето на Небесниот цар. Со тие полномоштва императорот треба да биде за поданиците учител за спознавањето на бога, управувајќи ги по примерот на Небесниот цар земните царства и добивајќи сила за исполнување на задолженијата од самиот Бог.

Паралелно со тие сваќања продолжиле да постојат и римските космополитски погледи, според кои императорот е “најдобриот” и погледите од времето на принципатот, според кои тој е избраник на народот, а најмногу на “вооружениот народ”, т.с. војската.

Тој двоен поглед за изворот на императорската власт, а посебно дека императорот е божји избраник, а истовремено се избира од народот, карактеристичен за рана Византија, се определува како животен закон на старата римска империја, кој што дозволувал тронот да се зазема од најдобриот и најславниот. Тој закон барал прогласувањето да се извршува со подршка на трите главни потпори на државното уредување - војската, Сенатот и народот, кои што го гарантирале божественото потврдување на изборот. Најпрост израз на таа закономерност е “зацарувањето” (крунисувањето) на секој иден император. Императорот се избира од народот. Во тој избор се открива и дејствува божествениот дух.

Тоа сваќање се потврдува од многу сведоштва извлечени од самите императори. На пр. Констанциј кога сакал да го прогласи Јулијан за кесар, побарал одобрение од војската: “Сакам да го издигнам во чин на кесар и сакам ако таа моја намера изгледа полезна да биде поткрепена со ваша согласност”⁸. Валентинијан I подвлекува

⁷ Исто, 20.

⁸ Dölger, F., Die Familie der Könige. In: Histor. Jahrbuch. 1940, p. 181.

дека бил избран за император од политичарите и војската, но истовремено и со благослов на божествените сили⁹. Тие сваќања биле валидни и во петти век. Маркијан го објавува изборот на папата Лав со зборовите: “Во тоа превелико царство дојдовме по божја промисла и по избор на премудриот синклит (Сенат) и на целата војска”. Лав I пак, заблагодарувајќи им се на војниците за изборот им вели: “Семоќниот Бог и вашата преценка ме избраа за император”¹⁰. Нешто подоцна Анастасие I подвлекува: “избирањето мое од преславниот синклит и согласноста на војската и народот да го прифатам задолжението на император на Ромеите, но пред се на Св. Троица”.

За разлика од рановизантискиот период, за кој располагаме со доволно и точни податоци за изборот и прогласувањето на императорите, во средновизантиската и доцновизантиската епоха таквите податоци се мали и нејасни. Но, таму каде што изворите се точни и детални се гледа дека основни движечки сили на државното уредување при изборот на василевсот и тогаш, како и во претходниот период остануваат Синклитот (Сенатот), војската и димите (народот).

Анастасие II (14 јуни 713 г.) се прогласил со “благодет на пресветиот животворен Дух, со општиот глас и преценка на свештениот синклит, на воинството и на сите граѓани”. Михаил II “се прогласи василевс на Ромеите ... од целиот синклит и од полковите”¹¹, додека Теодора била прогласена за император од сите што учествувале во собранието, од сите членови на димите и од тие на црквата”¹². Кон сличен заклучок не води и податокот на Никита Хонијат за зацарувањето на Алексиј III Ангел (1195 г.) “од целото воинство и колку што беа членови на сенатот се прогласува за василевс и самодржец”¹³. Пахимер пак соопштува за Михаил IX (1294) и споменува за дејство од страна на виши чиновници и воени”¹⁴. На крај да го споменеме и податокот од Јован Кантакузин, кој што одбележува: “сите што имаат чин и власт, и војската - не само тие, но

⁹ Ammiani Marcellini rerum gestarum libri qui supersunt. Recensuit rhythmicceque destinxit C.U. Clark, I, Berolini 1910, XXVI, l. 5-a, 364.

¹⁰ Treitingen O., Kaiseridee, p.9, 36.

¹¹ Teophani Cronographia, rec. C. de Boor, I, Lipsiae 1883, 493. 29; спореди и: Ioannis Skylitzae synopsis historiarum, ed. I. Thurn, Berolini 1973, II, 43; Ioannis Zonarae Epitomae historiarum, tomus III, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonnae 1897, III, 312.

¹² Ioannis Zonarae epitomae historiarum, tomus III, 661.

¹³ Nicetae Choniatae Historia, ed. J.A. Van Dieten, Berolini et Novi Eboraci 1975, 598.

¹⁴ Georges Pachymérés relations historiques, ed. A. Failler, II, Paris 1984, 195. 9 сл.

и тој што е на чело на црквата, а исто така и целиот град заедно¹⁵, учествувале во изборот на василевсот.

Значи, содејството на трите државни фактори - Синклитот, војската и народот, при изборот и прогласувањето на императорот се констатира и во доцновизантискиот општествен живот.

Церемонија и литургија во служба на императорската мислишка: Најлошо разбран проблем до денеска од византиската култура е односот цркв-држава, император-патријарх. Грешки се прават ако се тргне од односите во средновековниот Запад, ако за споредба се користи соперништвото меѓу Папството и императорот. Поради изместениот политички центар на империјата на Исток и недостаток на императорска власт во непосредна близина уште во втората половина на V век на Запад станало можно формирањето на силно теократско сознание (папата Геласие I, 492-496). Во Византија немало услови за соперништво меѓу црквата и државата во таков вид каков што постоел на Запад. Во тек на повеќе векови тука држеле до интеграција меѓу црквата и државата, започната уште од Константин I Велики. За источниот менталитет било полесно црквата да го признава императорот за свој господар, отколку да ја докажува сопствената сила во негови критики. Затоа во Византија учењето за двете власти немало значење.

Власта на императорот во црквата не била фиксирана писмено ниту во граѓанските закони, ниту во црковните канони, а се одвивала по традиција¹⁶. Односот меѓу патријархот и императорот зависел од соодветните личности.

Тесната врска на византиската држава во сите нејзини структури со христијанството не се изразила во ни една друга институција толку јасно како во императорската. Многу аспекти биле односите меѓу императорската личност и Бога. Стотици биле нишките што го сврзувале византискиот церемонијал со црквата и нејзината литургија. Во многу од тие случаи станува збор за појави и аналогии кои можат да се откријат многу порано кај други народи и постари култури. Фактот дека токму во Византија во рамките на христијанската ојкумена и христијанското мислење за прв пат се разработила детално антитезата, но и синтезата Бог - император, останува необјаснето.

¹⁵ Ioannis Cantacuzeni eximperatoris historiarum libri IV, cura L. Schopeni, I, Bonnae 1828, 196. 14 сл.

¹⁶ H. G. Beck, Kirche und theologische literatur im byzantinischen Reich, München 1959, 36.

Покрај тезата дека “Императорот ја има власта, без да е неопходно да дава отчет за неа, тој се претворил во Бог меѓу луѓето”, постои и една друга, помалку радикална идеја за “власт од Бога” (ἐκ θεοῦ)¹⁷ прифатлива и за оние што го отфрлале култот кон императорот. “Власт од Бога” претставувала премин кон христијанската идеја за Божјата милост во рамките на која во Византија се зачувале некои елементи од старата доктрина за Бог-император.

Дека владетелот ја извршувал својата власт поради својата божествена харизма, по Божјата милост, била популарна претстава долго пред победата на христијанството¹⁸.

Има многу примери од ораторската проза, законици и грамоти кои можат да потврдат дека меѓу Византијците била утврдена претставата за “власт од Бога”. “Наше од Бога произлезено величество” е постојана формула во императорските грамоти. При изборот на Лав I (457) за император, народот акламирал: “Бог те даде, Бог да те чува. Почитувајќи го Христа секогаш да победуваш”¹⁹. Во таа акламација нашло израз убедувањето на Византијците дека само благочестив и православен император има право на Божја заштита. Акламацијата при изборот на Анастасиј I (491 г.) ги поставувала еден до друг земниот и небесниот владетел: “Василевсе на небото дај ни и на земјата несреброљубец василевс”²⁰.

Понекогаш Господ на небото бил покануван да учествува во управувањето на земниот император: “Сине Божји, совладетелствувај со Него!”²¹. Императорот е “тој, кој што е венчан од Бога” или со значење “тој, кој што е избран од Бога”. Заслужува да се одбележи уште една акламација при изборот на Анастасије I, народот скандирал кон императорката вдовица Ариадна “многаја лета на августата! Православен император за екумената”²²! Потпирањето на императорот на Бога се основа на длабоко вкоренетото сознание за посебната врска меѓу Бог и неговиот намесник на земјата. Во византиските претстави услов за посебната положба на императорот се јавува неговото православие. Доколку кандидатот припаѓал на ојкумената, т.е. на христијанскиот цивилизиран свет, тогаш расните предрасуди немале скоро никакво значење за изборот на император.

¹⁷ Бакалов Г., Византија, “Век” 22, Софија 1999, 294.

¹⁸ F. Taeger, Charisma. Studien zur Geschichte des antiken Herrscher - kultes. 2 Bande, Stuttgart 1957 - 1960.

¹⁹ Constantini Porphyrogeniti imperatoris De ceremoniis aulae Byzantinae ,II, Bonnac 1829-1830 , 411, 10.

²⁰ De Ceremoniis, 422, 13.

²¹ Исто, 612, 4; 650, 4.

²² Острогорски Г., Историја Византије, 83; Бакалов Г., Византи, 155.

Пример : Исавриеот Тарасикодиса - Зенон (474 - 491); Фока (602 - 610) бил полуварварин, Лав III (717 - 741) бил од Сирија, Лав V (813 - 820) од Ерменија²³ и сл.

Социјалниот статус исто не бил значаен при изборот на владетел на Римската држава. Пример: Јустин I (518 - 527) бил од селско потекло, Василиј I (867 - 886) бил коњшар кај својот претходник, Роман I Лакапин (920 - 944) бил обичен војник, Михаил V Калафат (1041 - 1047) татко му бил градител на кораби²⁴, и сл.

Граници на императорската власт: Императорската власт има двојна основаност. Од тоа произлегуваат должностите и ограничувањата на императорската власт.

1. На прво место спрема Бога: власта треба да е служба пред Бога. “Царуваш, служејќи му на Бога и служиш Нему царувајќи”, пишува Лав I на императорот Маркиан²⁵. Императорот треба непрекинато да се замислува како да му биде угодно на Бога, кој му ја дарил власта: “го прими скиптарот на власта од Бога, замислувај се како се пројавуваш пред тој што те обдарил со власт”²⁶.

2. Следното ограничување на императорската власт произлегува од неговото задолжение кон народот.

Византискиот император не треба да биде самоволен во управувањето, туку пред се треба да служи на државата и на својот народ. Главната цел и мисија му е неуморна и непрекината борба за доброто на поданиците: “да се грижи за секој еден од поданиците и да ја простира раката над сите онеправдани”. Цел на императорот треба да биде спокојството, сигурноста и спасението на неговите поданици. “Деноноќно се грижам за сите кои што живеат под нашиот скиптар, за да бидат заштитени при непријателски напади и да живеат мирно, слободно и сигурно”²⁷.

3. Признавањето на задолженијата кон народот има за последица суштинско ограничување на императорската власт.

Во рана Византија императорите се обидуваат да ја ослабнат таа зависност преку прифаќањето на една надворешна, свечена и влијателно оформена дворска етикеција и церемонијал, т.с. преку

²³ Острогорски Г., Историја Византије, 81; 101; 165; 204; Мутафчиев П., Лекции по историја на Византија, Том I, АНУБИС, 1995, 126; 279; том II, 3; .

²⁴ Острогорски Г., Историја Византија, 88; 229; 261.

²⁵ Mansi J. D., Sacrorum consiliorum nova et amplissima collectio. Florentia, 1769, VI, 305. “quanto sint in verstra clementia dilectio dei, cui serviendo regnatis et regnando servitis”.

²⁶ J. P. Migne, Patrologiae cursus completus. Series graeca. T. 86, 1. 1181.

²⁷ Караянопулос Ј., Политическа теорија на Византијците. Софија 1992,36.

напомената за надприродното во императорската власт, но без голем успех во таа епоха.

Слободољубието и демократијата како делови на императорската власт успеваат да се зачуваат до востанието “Ника” (532). По него настанува промена. Јустинијан кој на моменти го гледал тронот и животот во опасност од гневот на толпата, веќе не е расположен да признае дека неговата власт извира и од народот. Во сваќањата се повеќе се наложува убедувањето дека императорската власт произлегува единствено од Бога.

Должноста на императорот да се грижи за народот не отпаѓа во наредните векови, но не се толкува веќе како резултат од задолженијата на владетелот кон самиот народ, туку како прилог на Божјата волја, која му ја дала власта. Затоа Јустинијан постојано истакнува во своите новели дека имено Бог му ја дал власта.

Новината дека императорот е исполнител на Божјата волја го вдахнува убедувањето дека секој конкретен носител на императорската власт, стои над другите луѓе. Јустинијан ја обвива таа идеја за надмоќ и почнува да воведува деспотски тенденции во византискиот двор.

4. Заклучувајќи од сето кажано досега, се забележува дека византиската политичка теорија гледа во лицето на императорот Божји избраник, но истовремено и избраник на народот. Се забележува исто дека таа двојна состојба на императорската власт води со себе и практична обврска и ограничувања за владетелот. Таква била состојбата до востанието “Ника”. Оттогаш Јустинијан и неговите наследници, без да променат ништо во обичајот за избирање на императорот го префрлаат тежиштето врз божјиот фактор при прогласувањето за император. Без да се одрекуваат од задолженијата кон народот, истакнуваат дека тие потекнуваат од Бога, на кого му ја должат својата власт.

5. Гледиштето на црковните отци за владетелот и за императорската власт е многу своеобразно. Тоа се потпира на зборовите на апостол Павле: “Секоја душа да им се потчинува на претпоставените власти, зашто нема власт, што не е дадена од Бога. Затоа, оној што се противи на власта, тој се противи на Божјата наредба. А оние, што се противат тие ќе паднат под осуда”²⁸. Покрај тоа, понекогаш кај отците на црквата, посебно кај Јован Златоуст се серќава мислењето дека Бог ја дозволил императорската власт како неопходно зло кое го зголемува изгубеното од луѓето природно право. Златоуст не испушта да одбележи дека и императорот е “роб

²⁸ Послание на Апостол Павле до Римјаните, 13. 1, Свето Писмо (Библија) Скопје 1990, Новиот Завет, 205.

Божји”, ист како и неговите потчинети, и дури повисоко од императорот стои свештеникот²⁹.

Правојќо на народој да восїане: Одржувањето на императорот на тронот зависи од неговата настојчивост при исполнувањето на сопствените задолженија, а исто така и од грижата за успешно спроведување на мисијата. Во случај императорот да ги пренебрегнува систематски своите задолженија, тој го прекршува Божјиот закон и го осквернува Божјиот ред. Тогаш тој ја губи закрилата на Бога и “de jure” поради природата на својата власт е симнат од тронот. “Дури и да се прифати дека не е возможно да биде отстранет од власта, која што ја задржува преку својственото за тираните насиле, во суштина тој не е вистински император”.

Се поставува парашањето: како може да владее и да биде господар на сите оној кој е проникнат од духот на илјади деспоти?

Впрочем таквиот император веќе е престапник, тој е практично симнат и не останува ништо друго освен народот да го искористи своето право на отпор, за да се оствари и на дело извршената суштинска промена, која што треба да заврши со крунисување на еден нов, “вистински” и законски император, “угоден на Бога Седржителот”, потискувајќи ги страстите и живејќи според мерката на Божјиот закон.

Правото на народот на востание во тој случај не е своеволие и не води до метеж и убиства, а е остварување - поради недостиг на друга уставна можност, на “судски валиден акт”, чија цел е да се отстрани секој “натрапник на тронот”.

Зависносї од законїїе: Задолженијата на императорот не се исцрпуваат само со природните обврски спрема државата и поданиците. Изборот од народот и од Божјата промисла му наложуваат и правни ангажмани. Природно императорот како законодавач е господар на правото, тој стои над законите и не им се потчинува: “Владетелот не е зависен од законите”³⁰ - читаме во Пандектите.

Фразата “не е зависен од законите” означува дека императорот има право да отповикува или видоизменува закони, да издава нови. “Прилега на судијата да ги следи законите, а на императорот - да ги поправа законите и да биде пример за неговата неумоливост и

²⁹ J. P. Migne, Patrologiae cursus completus. Series graeca. T, 63. 696; 49. 56.

³⁰ Digesta I. 3. 31, Th. Mommsen „Römischen Staatsrecht. Berlin, 1877. “Princeps legibus solutes est”; Dölger, F., Kaiserurkunde, 232.

суровост”. Само во таа смисла императорот е “одушевен закон” бидејќи стои над сите пишани закони.

Тоа становиште за императорот е многу постаро од Византија и се корени во времето на елинизмот, а преку посредство на Византијците се предава и на западните држави, нормално, многу подоцна, но точно навреме за да може обопштено во изразот “*lex animata*”, да послужи за теориска основа и оправдување на апсулутизмот.

Дури и како “одушевен закон” императорот се потчинува на законите во смисла дека е должен да живее сообразно на законите, коишто ги издал: “Слово достоино за императорот е општественото признание дека и самиот тој се потчинува на законите” - читаме во Јустинијановиот кодекс³¹.

Законите треба да важат за сите, дури и за императорот, вели Приск³². Тоа е поглед прифатен и проповедан од самите владетели: “и ако сме слободни од законите . . . сепак живееме со нив” - се вели во Јустинијановите Институции³³. Во тоа е и разликата меѓу законскиот император и тиранинот: “законот го насочува животот на императорот, додека тиранинот се насочува од сопствената волја”. “Император ... но праведен и не злоупотреблив со законите, а да управува согласно со законите”³⁴. “Право и суд е основата на престолот”. “Тоа дело императорот не би можел никако поинаку да го извршува, освен преку законот и преку правилната примена на средствата преку кои единствено царуваат самодржците и ги управуваат земјите по светот цареви и владетели” - изјавил Константин IX Мономах³⁵.

Значи, византискиот император е “избраник Божји” кој е претпочитан од сите луѓе, за да го преземе тронот. Неговата власт произлегува од Бога но и од народот, затоа тој е должен да управува за да може поданиците да живеат во духот на законитоста, ослободени од секаква навреда и вознемирување. Од друга страна, е задолжен да ги води поданиците како “добар пастир” кон благочестие и подобро познание на единствениот вистински Бог, за да ги подготви на тој начин за царството небесно.

³¹ Codex Justinianus, ed. Krüger, 1906, 14. 4-a. 429.

³² Prisci fragmenta, ed. L. Dindorf, Historici Graeci Minores (HGM), I, Lipsiae 1870, 308. 18.

³³ Institutiones, II. Corpus Juris Civilis, P. Krüger, 17. 8. “licet legibus solute simus... attamen legibus vivimus”

³⁴ Darruzès J., Epistoliers byzantins du X-e siècle. Paris 1960, p.313, 96 .

³⁵ Спореди: Новела 5 на Константин IX Мономах од 1044 (JGR, I, 618.); Salas A., Novella Constitutio saec. XI medii. Praegae, 1954, 17, 1.

Императорот стои над законите, но ја врши власта согласно пишаното право. “Ако не владееш според законите на претходните императори, така и идните по тебе нема да ги уважаваат твоите норми”³⁶. Императорот го задржува правото да ги видоизменува законите преку дополнување и проширување. Но, императорот нема право да ги менува одлуките на црковните собори.

Императорот и јавноста: Поради специфичните ингеренции на византискиот император, многу е тешко да се опише неговиот однос кон јавноста. Без разлика на сите црковно-религиозни мистики околу личноста на императорот, сепак може да се каже дека во секојдневниот живот, со своите секојдневни обврски императорот настојувал да се покаже пред народот. Нормално тоа се правело со посебно организирани церемонии за кои било задолжено посебно лице - церемонијал мајстор. Овде ќе се обидеме да посочиме некои од секојдневните активности на императорот што му овозможувале да се прикаже пред народот како набожен и почитувач на редот.

Секој ден императорот започнувал со Бога. Од својата одаја тој преминувал во салата со тронот (свечена сала), каде што се молел пред иконата на Христа, се покајувал и како Божји слуга му ја посведочувал подобната почит³⁷. Пред да влезе во црква императорот ја симнувал круната, обичај посведочен уште во првата половина на V век³⁸. Голем дел од денот на византискиот император минувал во безброј религиозни церемонии - процесии и богослужби. Вообичаено од императорскиот дворец одел во една од многубројните цркви во Константинопол, каде што се празнувал денот на соодветниот светец. Така наречените “големи излегувања” се извршувале до Св. Софија на Велигден, Коледе, Педесетница, Преображение Господно, Богојавление, на денот на крунисувањето на императорот, при ракополагањето на патријархот, при раѓањето и крштевањето на престолонаследникот и сл. При “средните излегувања” императорот ја посетувал првин Св. Софија (без литургија) и потоа свечено се насочувал кон друга црква³⁹. Се разбира сето тоа се одвивало пред очите на народот. Сите тие точно определени од церемонијалот религиозни дејства не кажувале ништо за личното благочестие на императорот, тоа имало значење но не било решавачко.

³⁶ Караянопулос Ј., Политическа теория на Византијците. , 49

³⁷ Constantini Porphyrogeniti imperatoris De ceremoniis aulae Byzantinae ,II, Bonnae 1829-1830, I,p.519, 15.

³⁸ Mansi J.D., Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, Florentia 1759, V, 442 D 10 .

³⁹ Guiland R., Sur les itinéraires du Livre des Cérémonies. - JÖBG 10 (1961) 39-52.

Освен во споменатите црковни церемонии во доцновизантскиот период се серќаваат и редица религиозни празници во кои императорот отворено дејствувал пред очите на народот како намесник на Христа. Во време на празникот во чест на влегувањето на Христос во Ерусалим (Перипатоса), императорот излегувал од својата одаја, го поминувал императорскиот двор и доаѓал до Св. Софија, патот дотаму бил украсен со лоровови и маслинови гранки. За време на процесијата народот пеел: “Господ на небото”, т.с. го почитувале императорот наместо Христа⁴⁰. На Велики четврток, следејќи го стриктно текстот од Евангелието (Јован 13, 1 сл.), императорот ги миел нозете на 12 сиромаси - акт на смирување, но и дејство во намесништво на Христа. За време на литургијата на Цветници при читањето на псалмот “Дигни се Боже, суди ја земјата”!⁴¹ пред црквата и императорот биле расфрлани лоровови гранки, т.с. одново дејствувал и бил почитуван како Божји намесник.

По правило во почетокот на постите Императорот држел проповед пред придворните и претставниците на партиите, во која ги поканувал да се настројат покајувачки. На 15 (28) август празникот Успение Богородичино, императорот го отварал гроздоберот со литургиско сослужение на патријархот. На истиот начин бил празнуван и вистинскиот гроздобер во средината на септември.

Црковните церемонии, како раздавањето на гранки од палма во вечерината на Цветници, раздавањето на јаболки на Велики четврток, на кошници со дарови на Велика сабота, од императорот, покажуваат дека во многу детали границата помеѓу политичкиот и религиозниот живот не постоеле⁴².

Тоа се активностите преку кои императорот се доближувал до јавноста, доколку бил во престолнината. Доколку пак бил надвор од престолнината, во воен поход, ако се задржел подолго време тој параќал писмо до цариградскиот патријарх во кое го запознавал со успехите. Таквите писма патријархот ги читал пред народот во црквата Св. Софија⁴³, со што народот имал можност да се запознае со активностите на императорот надвор од престолнината.

Во случај на победа, при враќањето на императорот во престолнината, се организирал триумф. Триумфалната поворка се движела по главната улица во Константинопол. Императорот бил

⁴⁰ Treitinger, op.cit. 125.

⁴¹ Псалм 81, 8: Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν.

⁴² Treitinger, 142.

⁴³ Такво едно писмо испратил Ираклие, кое било прочитано во Св. Софија на 15 мај 628 година. Спор. Мурафчиев П., Лекции, I, 293.

придружуван со факелonosци и темјанonosци⁴⁴. Потоа следела гардата, а по неа заробениците и трофеите што ги донел од војната.

Согласно протоколарните барања при приемот на странски пратеништва императорот не бивало да зборува. Логотетот го водел диалогот од негово име; податоци за тоа дава Лиутпранд од Кремона од 949 г., кога бил пратеник на италијанскиот крал Беренгариј⁴⁵. Таквата пракса може да се протолкува дека била и од безбедносни причини, а и од византиската убеденост дека византискиот император стои највисоко од сите земски владетели.

⁴⁴ Хунгер Х., *Империја на ново средиште*. Софија 2000, 110.

⁴⁵ Luidprand, *Antapodosis* VI 5, ed. J. Becker во MGH, SRG 41, 1915, 155, 10-15.
2008/XLIV/1-2